

door drs. C.J. Klop

*prof. dr. C. Verhoeven, hoogleraar antieke filosofie
aan de Universiteit van Amsterdam*

Het authentieke dat nodig is voor cultuurvorming

Gesprek over christendom en cultuur met prof. dr. C. Verhoeven, hoogleraar antieke filosofie aan de Universiteit van Amsterdam.

Vanwege de stiptheidsacties bij de Spoorwegen nam ik een trein eerder naar Den Bosch. Maar de treinen reden werkelijk stipt op tijd. Daardoor verraste mijn komst de heer Verhoeven tijdens de afwas, die hij rustig afmaakte. Intussen had ik de gelegenheid een klassieke, serene kamer te bekijken, de complete werken van Augustinus in middeleeuws wit leer gebonden op de kast. Zelfs de portretten van de kinderen hebben iets van ikonen.

Het christelijk geloof is door de eeuwen heen een bron van inspiratie geweest voor de kunst. Dat geldt zowel de eerste eeuwen als bijvoorbeeld de Hollandse Gouden Eeuw. Deelt u die visie?

VERHOEVEN: Was dat kunst? Ik weet het niet. Meestal niet volgens mij. De oude christelijke kunst sloot in de vormgeving sterk aan bij de bestaande cultuur. Inhoudelijk was er natuurlijk wel een sterke, geïnspireerde eigenheid. Maar die mensen zaten geen literatuur te maken, ze wisten niet eens wat dat was. Die uitten gewoon hun geloof. Kunst zoals wij dat kennen bestond nog niet. Er was ook geen cultuurpolitiek, geen bewust

beleid van bovenaf, zoals dat in de Middeleeuwen wel het geval was. De kerk gaf toen gewoon opdrachten en mensen maakten dat, of ze nu zelf daar geloofsinspiratie in legden of niet. Voor mij is dat ook geen cultuurvorming. Cultuurvorming heeft voor mij te maken met een authentieke Schepping, een volstrekt autonome vernieuwing, die invloed heeft op de omgeving, op de levensstijl. Ook in de 16e eeuw zie ik dat niet zo sterk. Kunstuitingen waren toen wel meer vanzelfsprekend: je kon ze bestellen. De kunst stond dus ook sterk onder invloed van de omringende cultuur. *Wat is voor u wel zo'n authentieke vernieuwing die de levensstijl beïnvloedt?*

VERHOEVEN: Augustinus. Die beïnvloedde zijn tijd door de macht van zijn woord, zijn genialiteit, zijn ijver. Hij stond niet in een traditie, maar hij máákte die zelf. Hij vormde de bron ervan. Wat hij schreef was literatuur van hoog niveau, zonder literaire bedoelingen, wat je van Vondel niet kunt zeggen.

Bestaat er in onze tijd zo'n christelijke bijdrage aan de kunst- en cultuurvorming?

VERHOEVEN: Zo'n twintig jaar geleden vond ik Romano Guardini iemand die iets had van Augustinus. Die is ook oorspronkelijk, geen modeverschijnsel. Maar de belangstelling voor hem is weggeëbd. Bovendien: als er nu christelijke cultuur was, zou er onmiddellijk een andere christelijke cultuur tegenover gezet worden. De cultuurvorming van Schillebeeckx roept onmiddellijk zijn tegenreactie op. Neem het Katholiek Nieuwsblad. Daardoor krijg je binnenkerkelijke verdeeldheid die elkaar neutraliseert en volstrekt geen invloed heeft op de omringende samenleving. Als je de bisschoppen een communiqué ziet uitgeven, dan voel je toch dat ze daar eerst ruzie over gemaakt hebben. Dat is een compromis. Dat heeft weinig van het authentieke, dat nodig is voor cultuurvorming. Voor de buitenstaander is dat oninteressant.

Maar Vondel stond ook midden in de kerkstrijd tussen Arminianen en Gomaristen.

VERHOEVEN: Maar wordt hij nu nog gelezen? Heeft hij betekenis gehad voor onze levensstijl? Alleen zijn hekeldichten zijn nog interessant vanwege hun heftigheid. Daar spreekt iets uit. Misschien is dus toch het kwaliteitscriterium wel doorslaggevend voor de vraag of iets kunst is. Daarin was Vondel ook geen product

van cultuurbeleid of subsidiepolitiek. Hij schreef geheel vanuit zichzelf, hij moest. Dat is toch iets geheel anders, dan kunst-opdrachten met commissies en subsidies. Dat is de zaak van tevoren fijnmalen. Er worden kolossale bedragen gestoken in het elkaar frustreren. Dan is de lol eraf en komt er geen kunst uit. Hebben jullie bij het CDA weleens een kunstopdracht gegeven voor iets aan de gevel of zo?

Er is weleens in het dagelijks bestuur gediscussieerd over een christelijk symbool in de hal van het CDA-huis.

VERHOEVEN: Dat is zeker ook commissoriaal fijn gemalen?

Inderdaad werden ze het er niet over eens.

VERHOEVEN: Met als gevolg dat het er nooit kwam.

Toch wel. Toen dat speelde werd er plotseling een houten kruis aangeboden dat gemaakt was door een gevangene. Een van de medewerkers is vrijwilliger in de reclassering. Dat kon niemand weigeren. Het hangt nu in de vergaderzaal, midden boven de schoorsteen.

VERHOEVEN: Dat is wat ik bedoel. Die gevangene werkte alleen in opdracht van zichzelf.

Wat voor motief ziet u dan voor overheidsmecenaat in onze tijd? Kan er wel een kunstbeleid zijn?

VERHOEVEN: Voor het conserveren van het bestaande is niet zoveel visie nodig. Dat vertrouw ik de overheid wel toe. Maar als ze gaan praten over vernieuwing, dan krijg ik kippevel. Daar kun je geen program van maken. Dat is een loos punt, al verkoopt het goed. En zeker de overheid kan dat niet.

Maar de overheid meet zich daarover toch ook geen inhoudelijk oordeel aan, het is toch de Raad voor de Kunst die adviseert over de besteding van de fondsen voor schepende kunst?

VERHOEVEN: Dat is dan maar goed ook. Ik moet er niet aan denken dat de overheid een inhoudelijke visie op de cultuur had. Het betekent wel onduidelijkheid, maar het is beter. Trouwens, ik geloof er niets van dat de kwaliteitseis los is te koppelen van de inhoud. Een links lid van de Raad voor de Kunst zal een rechtse kunstenaar niet onbevooroordeeld tegemoet treden. Dat is bijna onmogelijk, daarvoor moet je geestelijk wel erg sterk in je schoenen staan.

Hoe komt werkelijke vernieuwing in de cultuur tot stand in uw visie?

VERHOEVEN: Om te beginnen door heel goed door en door het bestaande te kennen. Cultuur is iets waar mensen in terecht komen. Ik heb het al heel erg druk om de Westerse cultuur te leren kennen. Daarvan ook nog iets te vernieuwen kan per definitie maar een klein onderdeel van je activiteit zijn. Er is veel would be vernieuwing als er geen grondige kennis van de bestaande cultuur is. Genieën uitgezonderd, maar die kunnen geen object van overheidsbeleid zijn. Wel om te voorkomen dat je ze niet dooddrukt. Bestaansvoorwaarden schepend dus.

Maar komt vernieuwing niet juist voort uit onvrede met het bestaande? Veel mensen hebben onvrede met onze maatschappij en komen daardoor tot een andere, meer sobere levensstijl. Ik heb een kennis die zijn auto heeft weggedaan en ook in andere opzichten een nieuwe levensstijl heeft aangenomen. Dit soort mensen tref je bijvoorbeeld ook in de grote vredesdemonstratie aan. En daar is ook nogal wat creativiteit

ten toon gespreid.

VERHOEVEN: De onvrede van nu, daar zit veel verwendheid in. Een soort in je maag zitten met overvloed. Dat soort onvrede werkt verpletterend voor iemand die oorspronkelijk wil zijn. Er hoort naar mijn mening een bepaalde nederigheid bij om in een bestaande cultuur te treden en die te willen vervangen door iets wat men zelf schept. Echte vernieuwing is maar aan heel weinig mensen gegeven.

Vijftien jaar geleden begon dat met de kreet 'Een nieuwe mens in een nieuwe cultuur'. Dat is een verwende kreet met te weinig oog voor wat men verzwolgen heeft. Alleen al de pretentie dat je dat zou kunnen vervangen! De zestiger jaren waren een afschuwelijke tijd. Alles te vernieuwen ligt buiten het vermogen van de mens. En als politiek programma is het een leugen. Dat hoeft je gelukkig van het CDA niet te verwachten. Dat is een gematigd gezelschap.

Als je verwacht dat nog eens een heel volk aan een nieuwe mens gaat werken en aan een nieuwe cultuur..... dat kan niet, daarvoor zijn er toch teveel verschillende verwachtingen en inspiraties onder de mensen. De warmte die uitgaat van zo'n ideaal is kortstondig en leidt tot frustraties.

En als politiek program krijgt het totalitaire trekken. Dat zie je ook in de kreet 'De totale mens'. Dat vind ik zulke onzin. Als politici dat zeggen, dan geloof ik ze helemaal niet meer. Want waar hebben ze het over? Eén mogelijkheid is: een veelzijdigheid van regelingen waar ik aansluiting bij kan vinden. Pluriformiteit in de cultuur waardoor veel verschillende mensen zich allemaal kunnen ontplooiën. Daar voel ik nog wel voor. Maar de andere mogelijkheid: aanspraken op mij als gehele mens. Dat is gevaarlijk. De hele mens omvat teveel om object te kunnen zijn van één instantie. Alles moet

er zijn, dat is goed. Maar niet iedereen moet alles met iedereen hoeven doen. En daar heeft het veel van weg.

Bezuinigingen, soberheid en cultuurvernieuwing

Men zegt wel dat door de bezuinigingen het kunstbeleid terug gaat naar 'af'. Dat er niets over blijft. Het zou de laagste prioriteit krijgen.

VERHOEVEN: Persoonlijk kan ik bezoek aan ballet wel missen. Dat doe ik toch nooit. Maar ik zou liever één dag per week minder eten dan geen boeken meer kopen. Maar wat ik van ballet vind moet geen overheidsbeleid worden. Als ik overheid was zou ik alle pitjes wat lager draaien en niet één uit.

Dat geldt ook voor de kunst als geheel temidden van alle andere terreinen van overheidszorg. Niet bij brood alleen. Alleen brood is dus niet genoeg.

Ziet u mogelijkheden voor nieuwe cultuurvorming onder invloed van bezuinigingen?

VERHOEVEN: Versobering zou ook een kwestie van cultuur moeten zijn. Zoals kloosterlingen dat doen. Niet de behoefte hebben om alle mogelijkheden die er zijn te benutten. Je leven krijgt door zo'n beperking ook een zekere éénheid in zichzelf. Dat vind ik een toppunt van cultuur. Zelfs als er geen kunst aan te pas komt. Ook daarom vind ik dat begrip 'de hele mens' zo vals. Dat suggereert dat de mens pas volledig is als hij al z'n mogelijkheden realiseert. Maar zo'n mens wordt een monster! Ook al omdat die mogelijkheden strijdig kunnen zijn. Echte soberheid dient de stijl van je leven te bepalen. Je moet dat niet in de Derde Wereld preken, maar hier wel. Niemand in Nederland kan zich thans voorstellen wat het betekent om terug te gaan naar

het allerelementairste.

Kan een dergelijke culturele verandering het gevolg zijn van bezuinigingen in het overheidsbeleid?

VERHOEVEN: Het kan nooit een beoogd effect zijn. Je kunt dat niet realiseren, er is geen programmpunt van te maken.

Maar kun je niet de voorwaarden aanbrenge n, waaronder het zich als cultuurvernieuwing kan realiseren? Is dat zelfs niet je plicht?

VERHOEVEN: Je zou de studierichting Antieke filosofie kunnen handhaven en de studierichting Bruggenbouwkunde afschaffen.

Zodat u geen bijstandsvader wordt, zoals u in het zomernummer van dit blad aankondigde.

VERHOEVEN: Dat is van de baan. Je mag van Deetman nu met wachtgeld na je 55e.

Maar op die manier opgevat wordt het een verkooppraatje in mijn eigen belang. En zo heb ik het niet bedoeld. Je opvattingen worden niet bepaald door je maatschappelijke positie. Of toch wel? In elk geval zou ik mijzelf dat bijzonder kwalijk nemen. Maar los daarvan: die culturele vernieuwing zet zich toch wel door, ook zonder universiteiten. Universiteiten maken geen levensstijl. En de overheid moet daar ook niet teveel in rondspringen.

Dat klinkt zeker wat liberaal?

Jazeker.

VERHOEVEN: Toch vind ik het.

Is er geen reden om die vrije authentieke cultuurvorming te beschermen? Er zijn

meer machten dan alleen de staat. Denk eens aan de commercie.

VERHOEVEN: Inderdaad. Dat heb je in mei '68 gezien. Toen kwam de mode van de revolutie. Iedereen zag er toen ineens op dezelfde manier onzorgvuldig uit. Maar wat ik met stijl bedoel sluit imitatie uit. Ik vind dat er toch reden is om je er als overheid niet teveel mee te bemoeien.

Onze cultuurminister, een CDA-er, doet niet anders dan overal oproepen tot een nieuwe levensstijl van meer eigen verantwoordelijkheid en meer zorg voor elkaar. Wij vinden dat appèl zelfs behoren tot het wezen van een christen-democratische politieke partij.

VERHOEVEN: Dat zou geloofwaardig zijn als je niet eerst had meegewerkt aan het verwennen van de mensen. Iedere kloosterling en naar ik verwacht iedere christen-politicus past dat zelf toe in zijn eigen leven. Maar het behoort tot het wezen van de soberheid van de christen dat hij er niet mee te koop loopt. Het christelijk geloof is thans geen krachtige vernieuwingsbron. Er zit teveel show bij. Ook in de kerken. Die zijn te verpolitiekt. Daar gaat alle energie in zitten. Dat is 'Dallas in het paars'. Hoe willen die de mensen nog inspireren? Geef mij Augustinus maar, die schreef in zijn een-tje machtige brieven. Die sprak vanuit zijn geloof. Zonder slimmigheden.

Ziet u geen enkele bijdrage van het christelijk geloof aan de cultuurvorming in onze tijd?

VERHOEVEN: Nee. De paus en de bisschoppen, daar gaat toch geen authentieke inspiratie van uit? Wie spreekt er nog namens zijn eigen geloof? 't Is politiek. Met bijbedoelingen. Als je hun boodschappen vergelijkt met die van Au-

gustinus!

Waarom noemt u steeds de kerk? Verwacht u niets van afzonderlijke christenen? Lag Augustinus ook niet overhoop met de paus in zijn tijd?

VERHOEVEN: Daar heeft u wel gelijk in. Ik zou de paus van toen moeten vergelijken met de paus van nu.

Maar ziet u ook geen bijdragen van afzonderlijke christenen aan de cultuurvorming?

VERHOEVEN: Misschien. Martin Luther King en Dom Helder Camara schijnen die betekenis te hebben. Ik weet het niet.

En in eigen land? Een man als Huub Oosterhuis? In het Liedboek van mijn kerk staan veel eigentijdse liederen van zijn hand.

VERHOEVEN: Die heeft terecht veel invloed, ook al heb ik hem wel eens bekritiseerd om zijn taalgebruik. Hij is bovendien begonnen vanuit een officiële opdracht van de kerk om die liederen te vertalen. Hij ging ook niet uit van negatie van het bestaande, maar kende dat juist door en door. Ik heb waardering voor hem gekregen. Dat soort mensen moet je echter wel met een lampje zoeken. En uiteindelijk is zijn werk ook als een soort tegencultuur tot bloei gekomen. Dat is ook een vreemd verschijnsel! In een poging om iets te onderdrukken, leidde het officiële beleid tot iets authentieks. Zo zie je weer dat cultuurbeleid geen vernieuwing kan initiëren. Als regel voor overheidsbeleid is dat niet hanteerbaar. Dat zou pervers zijn, als men bewust mensen onderdrukte teneinde de cultuurvorming te bevorderen. Of niet? Dat kan toch niet?

Maar ziet u behalve Oosterhuis nog meer bijdragen vanuit de christelijke gemeenschap aan de cultuurvorming? In de beeldende kunst, of het toneel?

VERHOEVEN: Nee.

En ziet u in het algemeen om u heen iets van de sobere levensstijl waarover u sprak?

VERHOEVEN: Mijn directe omgeving als docent is natuurlijk beperkt. En op het gevaar af verkeerd begrepen te worden: er is veel meer belangstelling voor de studie van de filosofie dan tien jaar

geleden. Daar blijkt bepaald geen baantjesjagerij uit. Ook de interesse voor het verleden bloeit op. De middeleeuwen zijn niet meer taboe. Cultureel geïnterpreteerd is dat niet karakteristiek voor verwende welvaarts mensen. Misschien is het een wensdroom van mij, maar het is feitelijk ook te constateren. En er is geen propaganda voor vanuit de media, dus ik denk dat het authentiek is.

